

SANANVAPPAUS

TÄMÄN OSION SISÄLTÖ

- Sananvapaus oikeutena
- Sanan-, mielipiteen- ja ilmaisunvapaus sopimuksissa
- Sananvapaus ja toimittajat
- Sananvapauden loukkaukset
- Sananvapauden rajat ja rajoittaminen
  - sotapropaganda
  - kiihottaminen ja törkeä kiihottaminen kansanryhmää vastaan
  - vihapuhe

TIIVISTELMÄ

Sananvapaus on oikeus ilmaista julkisesti mielipiteitään. Mielipiteen- ja sananvapauden voidaan ajatella olevan monen muun keskeisen oikeuden turvaamisen edellytys. Ihmisoikeussopimukset sekä esimerkiksi Suomen rikoslaki asettavat sananvapaudelle kuitenkin rajoja. Sananvapaus ei oikeuta syrjintään, toisen ihmisen kunnian loukkaamiseen tai väkivaltaan yllyttämiseen.

Täten esimerkiksi internetin keskustelusivujen sensuuri rasististen viestien estämiseksi ei ole mielipiteen- ja sananvapauden vastaista. Rajanveto on kuitenkin usein vaikeaa ja Suomi onkin saanut muihin Pohjoismaihin verrattuna suuren määrän Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen sananvapaustuomioita. Sananvapauden rajoja joudutaan usein pohtimaan suhteessa yksityiselämän suojaan.

SANAVAPPAUS OIKEUTENA

Sananvapaus on oikeus ilmaista julkisesti mielipiteitään. **Se on monen muun keskeisen oikeuden turvaamisen edellytys.**

Sananvapaus lasketaan Suomessa perusoikeudeksi. Yhdessä yhdistymis- ja kokoontumisvapauden kanssa se on demokraattisen yhteiskunnan peruspilareita.

Vapaa tiedonvälitys on myös toimivan demokratian edellytys, sillä "oikeus hankkia ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta" toteutuu vain, jos tiedotusvälineet ovat vapaita ja riippumattomia. Suomessa ennakkollisen viranomaistarkastuksen eli sensuurin kieltä mielletäänkin sananvapauden ydinsisällöksi.

Sananvapauden suojan varmistamiseksi esimerkiksi poliitikkoja voidaan arvostella ankarammin kuin sellaisia ihmisiä, jotka eivät ole uranvalintansa myötä asettuneet samalla tavoin julkisen huomion ja arvioinnin kohteeksi.

SANANVAPPAUS SOPIMUKSISSA

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus

19. artikla

Jokaisella on oikeus mielipiteen- ja sananvapauteen; tähän sisältyy oikeus häiritsemättä pitää mielipiteensä sekä oikeus rajoista riippumatta hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

19. artikla;

1. Jokaisella on oikeus mielipiteen vapautteen ilman ulkopuolista puuttumista.
2. Jokaisella on sananvapaus; tämä oikeus sisältää vapauden hankkia, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista joko suullisesti, kirjallisesti tai painettuna taiteellisessa muodossa tahi muulla hänen valitsemallaan tavalla.
3. Edellisessä kohdassa tarkoitettujen vapauksien käyttö merkitsee erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Se voidaan sen tähden saattaa tiettyjen rajoitusten alaiseksi, mutta näiden tulee olla laissa säädettyjä ja sellaisia, jotka ovat välttämättömiä
  - 1) toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi,
  - 2) valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen ("ordre public"), terveydenhoidon tai moraalin suojelemiseksi.

20. artikla

1. Kaikki propaganda sodan puolesta on kiellettävä lailla.
2. Kaikki kansallisen, rotu- tai uskonnollisen vihan puoltaminen, joka merkitsee yllytystä syrjintään, vihollisuuksiin tai väkivaltaan, on kiellettävä lailla.

Yleissopimus lapsen oikeuksista

12. artikla

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden **vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa**. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

13. artikla

1. Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemissa muodossa.

2. Tämän oikeuden käytölle voidaan asettaa tiettyjä rajoituksia, mutta vain sellaisia, joista säädetään laissa ja jotka ovat välttämättömiä:

- a) muiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi; tai
- b) kansallisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen (ordre public), tai väestön terveyden tai moraalin suojelemiseksi.

Euroopan ihmisoikeussopimus

10. artikla

1. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-, televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.

2. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

SANANVAPAAUS JA TOIMITTAJAT

"Oikeus hankkia ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta..."

Vapaa lehdistö on keskeinen sananvapauden mahdollistaja ja ilmentäjä. Sananvapaus on erityisen tärkeä oikeus toimittajille, joiden työ perustuu mahdollisuuteen esittää myös voimakkaan kriittisiä kantoja esimerkiksi poliitikoista ja muista vallanpitäjistä. Lehdistöä tai nykyään yleisemmin mediaa on kutsuttu neljänneksi valtiomahdiksi tai "vallan vahtikoiraksi", jolla viitataan sen tehtäviin kansalaisten vaikuttamista tukevan ja informoivan puolueettoman tiedon välittäjänä.

Suomessa toimii myös Toimittajat ilman rajoja –järjestö, joka pyrkii edistämään toimittajien sananvapautta kansainvälisesti <http://toimittajatilmanrajoja.fi/>. Suomen Toimittajat ilman rajoja on nyt kansainvälisen Reporters without Bordersin alajaosto. Kansainvälisellä kirjailijoiden sananvapausjärjestöllä on myös Suomessa osasto, Suomen PEN.

Toimittajien tulee työssään noudattaa hyvää journalistista tapaa. Tämä tapahtuu pääasiassa itsesääntelyn kautta. Suomessa Julkisen sanan neuvosto (JSN) on vapaaehtoisuuteen perustuva itsesääntelyelin, joka tulkitsee hyvää journalistista tapaa ja puolustaa sanan- ja julkaisemisen vapautta sekä myös ylläpitää journalistin ohjetta.

”Sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä. Näiden ohjeiden tavoitteena on tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä joukkoviestimissä ja edistää ammattieettistä keskustelua.”

SANANVAPAUDEN LOUKKAUKSET

Suomessa

Suomi saa EIT:ltä huomattavasti langettavia tuomioita sananvapauteen liittyen. Muut tuomiot liittyvät yleisimmin oikeudenkäynnin kestoihin ja aseistakieltäytyjien asemaan. Suomi saa kaiken kaikkiaan Pohjoismaihin verrattuna suhteellisen paljon langettavia tuomioita. Esimerkiksi vuosina 1994 - 2009 Suomi sai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta langettavia päätöksiä yhteensä 74 kappaletta, mikä on enemmän kuin muut Pohjoismaat yhteensä.

Sananvapaudesta annettujen langettavien päätösten lukumäärä on nyt 18 (2013), kun esimerkiksi Ruotsissa on 2. Suomen jäljessä ovat tässä mittarissa vain Venäjä (23), Puola (21), Itävalta (33), Ranska (28) ja Turkki (215). EIT:n langettavat päätökset koskevat useimmiten kunnianloukkauksiin liittyviä toimittajien saamia tuomioita. Myös vankeusrangaistusta (tuomion maksimi 2 vuotta) on pidetty liiallisena.

Suomen käräjä- ja hovioikeudet tulkitsevat sananvapausasian tuntijan ja oikeustieteen tohtorin Riitta Ollilan mukaan rikoslakia kaavamaisesti sananvapausjutuissa. Monen tuomion taustalla on tapaus, jossa suomalainen tiedotusväline on julkaissut jutun kohteesta kriittisiä tietoja tai johtopäätöksiä sisältävän artikkelin. Jutun kohde haastaa yleensä jutun kirjoittaneen toimittajan oikeuteen kunnianloukkauksesta tai yksityiselämää loukkaavan tiedon julkaisemisesta. Tuomioistuin on sitten tuominnut toimittajan. Toimittaja on vienyt tapauksen EIT:n, joka on ratkaissut tapauksen toimittajan hyväksi ja Suomi on saanut langettavan tuomion sananvapauteen liittyen.

Kansainvälisessä vertailussa Suomen korkea sananvapausloukkausten määrä selittyy Ollilan mukaan myös sillä, että kunniaan ja yksityiselämään liittyviä tapauksia ajetaan suomalaisoikeuksissa

useammin rikosasioina kuin naapurimaissa. Suomessa toisin sanoen käytetään rikosoikeudellisia keinoja tapauksissa, jotka olisivat selvitettävissä myös siviilioikeudellisin keinoin.

Maailmalla

Vakavimmat sanan- ja mielipiteenvapauden loukkaukset liittyvät toisinajattelijoiden vainoamiseen. Tällaisiin toisinajattelijoihin lukeutuvia ryhmiä ovat esimerkiksi toimittajat, oppositioaktivistit, ammattiyhdistysliiketoimijat ja ihmisoikeuspuolustajat yleisestikin. Vakavimmillaan sananvapauden rajoittaminen ilmenee vangitsemisina, uhkailuna, katoamisina tai jopa sananvapauttaan käyttävien ihmisten murhina. Näiden keinojen pyrkimyksenä on käytännössä estää työn jatkaminen.

Mielipidevangit ovat ihmisiä, jotka on vangittu mielipiteidensä, etnisen alkuperänsä, sukupuolensa, ihonvärinsä, kielensä tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. He eivät ole syyllistyneet väkivaltaan tai puoltaneet sen käyttöä. Termiä "mielipidevanki" käytettiin ensimmäisen kerran vuonna 1961 englantilaisen lakimiehen ja Amnesty Internationalin Peter Benensonin lehtiartikkelissa "Unohdetut vangit".

SANAVAPAUDEN RAJAT JA RAJOITTAMINEN

Sananvapaus ei oikeuta syrjintään, toisen ihmisen kunnian loukkaamiseen tai väkivaltaan yllyttämiseen. Esimerkiksi Internetin keskustelusivujen sensuuri rasististen viestien estämiseksi ei ole mielipiteen- ja sananvapauden vastaista.

Propaganda sodan puolesta kielletään Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa.

Suomen rikoslaki tuomitsee lisäksi **kiihottamisen kansanryhmää vastaan** ja Euroopan neuvostolla on oma määritelmänsä **vihapuheelle**.

Kiihottaminen kansanryhmää vastaan

Suomen rikoslaki 11. luku/ 10 § ([13.5.2011/511](#))

Joka asettaa yleisön saataville tai muutoin yleisön keskuuteen levittää tai pitää yleisön saatavilla tiedon, mielipiteen tai muun viestin, jossa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin ryhmää rodun, ihonvärin, syntyperän, kansallisen tai etnisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden perusteella taikka niihin rinnastettavalla muulla perusteella, on tuomittava *kiihottamisesta kansanryhmää vastaan* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Törkeä kiihottaminen kansanryhmää vastaan

Suomen rikoslaki 11. luku/10 a § ([13.5.2011/511](#))

Jos kiihottamisessa kansanryhmää vastaan kehoitetaan tai houkuteltaan

1) joukkotuhontaan tai sen valmisteluun, rikokseen ihmisyyttä vastaan, törkeään rikokseen ihmisyyttä vastaan, sotarikokseen, törkeään sotarikokseen, murhaan tai terroristisessa tarkoituksessa tehtyyn tappoon tai

2) muuhun kuin 1 kohdassa tarkoitettuun vakavaan väkivaltaan siten, että teolla selvästi vaarannetaan yleistä järjestystä ja turvallisuutta

ja kiihottaminen kansanryhmää vastaan on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä kiihottamisesta kansanryhmää vastaan* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Breivikin kirjeet -case

Ajankohtainen dilemma: tulisiko Breivikin kirjeenvaihto sananvapauden nimissä sallia vai kieltää kiihottamisena kansanryhmää vastaan?

Katso uutisointia aiheesta esimerkiksi

- http://yle.fi/uutiset/vg_breivik_lahettaa_kirjeita_aarioikeistolaisille/6230638
- [Http://www.hs.fi/ulkomaat/a1305619650648](http://www.hs.fi/ulkomaat/a1305619650648)

Vihapuhe

*”Euroopan neuvoston ministerikomitean mukaan vihapuheella tarkoitetaan sellaista ilmaisua, jolla levitetään, yllytetään, edistetään tai oikeutetaan **rotuvihaa, muukalaisvihaa, antisemitismiä tai muunlaista vihaa, joka perustuu suvaitsemattomuuteen.**”*

Vihapuhe on syrjivää puhetta, jonka tarkoitus on häpäistä tai vaientaa. Se luo pelon ilmapiiriä, joka kaventaa keskustelun kirjoja ja rajoittaa siten sananvapautta. Tulva-lehden päätoimittaja Atlas Saarikosken mukaan vihapuheessa on ennemminkin kyse vallasta ja halusta säilyttää hallitsevat valtarakenteet kuin suoranaisestä vihasta.

Euroopan neuvostolla on käynnissä kampanja *No Hate Speech Movement* verkossa esiintyvää vihapuhetta vastaan <http://www.nohatespeechmovement.org/>. Suomen kansallista Ei vihapuheelle -liikettä koordinoi Plan Suomi. Euroopan neuvoston kampanja suuntautuu kaikkia niitä syrjinnän ja

ennakkoluulojen muotoja vastaan, joihin tällä hetkellä liittyy vihapuhetta ympäri Eurooppaa. Näitä ovat muun muassa romanivastaisuus, eri uskontokuntiin kohdistuva viha, naisviha, seksismi ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva viha.

Katso myös:

YLE on kerännyt joukon tunnettuja henkilöitä kertomaan heihin kohdistuneesta vihapuheesta ja uhkailusta sivulle "Me tiedämme missä asut" <http://bit.ly/11MS3fn> tai <http://bit.ly/1a4ywvq>. Sivulla vihapuhetta kuvataan esimerkiksi näin:

"Vihapostilla on skitsofreeninen vaikutus sananvapauteen. Jos kovaa kritiikkiä kielletään, rajoittuu sananvapaus. Jos taas ilmaisu saa olla mahdollisimman vapaata, se mahdollistaa vihaviestinnän, ja sananvapaus rajoittuu."

"Varmin tapa hankkia aggressiivisia viestejä on ryhtyä räväkäksi nuoreksi naiseksi, feministiksi, mieluiten ruotsinkieliseksi, sympatisoida vihreitä tai vasemmistoa, kuulua seksuaalivähemmistöön ja puolustaa maahanmuuttajien oikeuksia."

Lähteitä: Perustuu Finlexin, Ihmisoikeudet.netin, Amnesty Internationalin, Julkisen sanan neuvoston, Toimittajat ilman rajoja, Ei vihapuheelle –kampanjan sekä YLEn verkkosivujen aineistoihin. Riitta Ollilan haastattelu:http://yle.fi/uutiset/oikeusoppinut_ihmettelee_suomen_eit-sananvapautuomioiden_korkeaa_maaraa/6908087

Lue lisää: Pöyhkäri, Haara & Raittila (2013). Vihapuhe sananvapautta kaventamassa.